

Ajánló

SZŐKE GERGELY LÁSZLÓ

Szembenezés helyett

Trócsányi Sára: *Forradalom az irattárban. Az információs kárpótlás jogi aspektusai*

Az állambiztonsági iratokba való betekintés lehetősége, a közszereplők ügynökműltja és a Belügyminisztérium III/III-as csoportfőnökségének titkosszolgálati tevékenysége állandó viták tárgya a magyar közéletben. A múlttal való szembenezésre, a kérdés megnyugtató jogszabályi rendezésére azonban a mai napig nem került sor. A '90-es évektől kezdve a vitában résztvevő felek és a közvélemény is javarészt politikai-érzelmi alapon állt a kérdéshez; a higgadt, jogi értelemben is értékelhető és megnyugtató bírálatok és megoldási javaslatok kevésbé voltak hallhatók. A politikai elitcsere részleges elmaradása pedig magát a jogalkotót (parlamentari képviselőket, kormánytagokat és egyéb befolyásos közszereplőket) tette személyesen is érintetté a kérdésben.

TRÓCSÁNYI SÁRA könyvében a múlt e sajátos részletének feltárása kapcsán felmerülő jogi kérdéseket vizsgálja. Jogos (és kevésbé jogos) érdekek ütközéspontja e terület; a jogszerű és erkölcsileg is helyes megoldások köre szűkre szabott. Ütközhet a megfigyelők magánszférához való joga a megfigyeltek azon igényével, hogy múltjuk egy darabját (a megfigyelés tényét, a róluk készült jelentéseket) megismerjék (információs kárpótlás); mindkettjük magánszférához való joga ütközhet a rendszer megismerésének és a rendszerváltozást követő közélet tisztaságának közösség által támasztott igényével, végül jogos érdek fűződhet a kényszerrel beszervezettek és a rendszer hatékonyan és önként kiszolgálók megkülönböztetésére. A megfelelő jogi szabályozás kialakítása láthatóan nem könnyű feladat, de példamutató külföldi minták álltak (volna) a magyar jogalkotó rendelkezésére.

A könyv három gondolati egységre osztható. Az első részben (I. fejezet) a szerző jogi alapvetést végez, és a különböző alapjogok, így az emberi méltóság védelme, a véleménynyilvánítás szabadsága és az információs szabadság bemutatása után részletesen elemzi a személyes adatok védelméhez való jog hazai szabályozását. Ennek kapcsán az olvasó megismerkedhet az adatvédelem alapfogalmaival (személyes adat, adatkeze-

lő, adatfeldolgozó), a személyes adatok kezelésére vonatkozó alapvető szabályokkal és a jogorvoslati lehetőségekkel. A szerző kitér a szektorális adatvédelemre is, így a rendőrség és a nemzetbiztonsági hivatalok adatkezelésére, az egészségügyi adatok kezelésére, a tudományos kutatás és a statisztikai célú adatkezelés szabályozására. A közszereplők személyes adataira vonatkozó, részben joggyakorlaton alapuló különös szabályok, valamint a közérdekű adatok megismeréséről szabályozó rendelkezések bemutatása szintén hozzásegít a könyvben előkerülő jogi (és részben erkölcsi) dilemmák megértéséhez. Az első rész összességében hasznos áttekintést nyújt az információs jogokra vonatkozó hazai szabályozási környezetről.

A második részben (II. és III. fejezet) a fontosabb nemzetközi dokumentumok – talán túlságosan rövid – bemutatása után külföldi szabályozási modellekkel ismerkedhet meg az olvasó. A cseh, lengyel, román és szlovák szabályozás tömör bemutatását a német megoldás részletes elemzése követi. A német jogalkotó alapvetően fogalmazza meg mind annak biztosítását, hogy az egyének az állambiztonsági szolgálatok által róluk gyűjtött információkat megismerhessék, mind az állambiztonsági szolgálatok tevékenységének történeti, politikai és jogi feldolgozásának szükségességét. A német szabályozás bemutatása kellően részletes, a történelmi háttér ismeretése és a vonatkozó alkotmányossági kérdések elemzése biztos háttérrel ad a szabályozás megértéséhez. A német törvény (bevevő néven *Stasi-Untertagen-Gesetz*) kutatásra vonatkozó részlet-szabályaiból egyértelműen kiténik, hogy a fent vázolt jogi ütközések feloldására létezik megfelelő, egyensúlyt teremteni képes megoldás.

HACK PÉTER A *Szembenezés elmaradt* címmel 2003-ban¹ keserűen ír a vonatkozó magyar jogalkotás akkor aktuális folyamatairól. TRÓCSÁNYI SÁRA a könyv harmadik részében (IV. fejezet) 1990-től vezet végig a jogalkotási folyamatokat, és bemutatja, hogy mi történt a *szembenezés helyett*. E folyamat elemzését az elfogadott törvényi rendelkezések leírása mellett a különböző törvénytervezetek, parlamenti felszólalások, (vizsgáló)bizottsági ajánlások és alkotmánybírói döntések részletezése teszi teljessé. A szerző a ma-

gyar jogalkotási folyamatot egy ismert és működő minta, a német szabályozás tükrében mutatja be, és hangvétele okkal kritikus. A politika eleve késlekedő hozzáállásának eredményeképp az első átfogó törvény csak 1994-ben született meg. Emellett olyan alapvető hibákat vétett a jogalkotó az 1996-os módosítás során, mint például a „besúgó és besúgottak” törvényi összemosása (az érintett fogalma alá vonása), és ezzel összefüggésben az információs kárpótlás lehetőségének kizárása: „besúgó és besúgottak, elnyomók és áldozatok egybemosása sem jogi, sem jogon kívüli érvekkel nem igazolható. [...] Az áldozat e törvény szabályozása nyomán még »megkíméltetett« attól, hogy becsapottságáról tudomást szerezhesen és megtudhassa, hogy ki szolgáltatott róla információkat az állambiztonsági szolgálatoknak”.² A szerző elismerően szól azonban a Történeti Hivatal felállításáról és annak jogalkalmazó munkájáról, amely merész jogértelmezéssel igyekezett a törvény hiányosságait pótolni, hibáit javítani. Többek között a Hivatal javaslatai alapján 2001-ben jelentős pozitív módosításokat fogadott el az Országgyűlés. Végül 2003-ban, a kormányváltást és miniszterelnököt érintő ügynökbotrányt követően, megszületett a ma is hatályos 2003. évi III. törvény. Ennek 2005-ös módosítása során a jogalkotó a másik – szintén alkotmányellenes – végletnek tekinthető megoldást, az iratok teljes elektronikus nyilvánosságra hozatalát javasolta. Ennek célja az esetlegesen, hiányosan, és akár tévesen nyilvánosságra hozott ügynöklistákkal kapcsolatos botrányok megelőzése lett volna, az Alkotmánybíróság azonban ki mondta, hogy „nem jöhet szóba az alapvető jog korlátozása indokként az, hogy a törvényhozó az ügynöki tevékenységre vonatkozó személyes és egyéb adatok esetenkénti jogsértő nyilvánosságra hozatalát úgy kívánja megelőzni, hogy lehetővé teszi valamennyi ilyen személyes adat nyilvánosságra hozatalát. [...] Nincs olyan alkotmányos cél, melynek elérése indokoltá és szükségessé tenné a teljes nyilvánosságra hozatallal járó alapjog-korlátozást.”³ A módosító jogszabályt végül a köztársasági elnök az AB döntése alapján nem hirdette ki.

A jogszabályok bemutatása mellett a szerző nagy hangsúlyt fektet a vonatkozó joggyakorlat

¹ A szerző jogász, a PTE ÁJK Informatika és Kommunikáció Jogi Tanszékének tudományos munkatársa, a PTE adatvédelmi felelőse.

ismertetésére is: az olvasó a német modell elemzése során is több alkotmánybíróági és bírósági döntést ismerhet meg, majd a magyar jogalkotási folyamatok leírása során a – folyamatok megértéséhez egyébként elengedhetetlen – hazai alkotmánybíróági gyakorlat is feldolgozásra kerül. A szerző önálló fejezetet szánt az adatvédelmi biztos ajánlásainak és állásfoglalásainak. Az ötödik fejezet mintegy tíz adatvédelmi biztosi állásfoglalást (többek között az ún. Yad Vashem-ügyet, és az Ellenzéki Kerekasztal dokumentumainak nyilvánosságáról szóló ajánlást) elemez részletesen, lényegében teljessé téve a vonatkozó biztosi joggyakorlat feltárását.

A vonatkozó magyar jogalkotás és joggyakorlat részletes és kritikus bemutatása mellett hiányérzetet okozhat az olvasónak, hogy a szerző alig foglalkozik az átvilágítás kérdéskörével, ami a közélet tisztasága szempontjából rendkívüli jelentőségű. Bár a szerző – az alcímből is láthatóan – az infor-

mációs kárpótlásra helyezi a hangsúlyt, és felváltatlan kerüli az átvilágítással kapcsolatos szabályozás, és az ezzel kapcsolatban felmerült jogi problémák részletes elemzését, ez mégis teljessé tehetné volna a titkosszolgálati múltra vonatkozó hazai jogalkotási folyamatok bemutatását.

A könyv hatodik, összegző fejezete inkább csoportosítja, mintsem összefoglalja a különböző szabályozási modelleket. A viszonylag bonyolult folyamatok és a különböző szabályozások átláthatóságát azonban leginkább az fokozta volna, ha a szerző az egyes fejezetek végén foglalja össze és értékeli a jogalkotási folyamatokat illetve a vonatkozó joggyakorlatot.

Végül a könyvnek keretet, olvasásához pedig sajátos hangulatot teremt az irodalmi hangvételű, jórészt idézetekből álló előhang és utóhang.

TRÓCSÁNYI SÁRA könyve ugyan elsősorban az információs kárpótlás jogi hátterét mutatja be, a könyv nagyrészt jogszabályok elemzése, mégsem

(csak) hagyományos értelemben vett jogi szakművelet. A szerző szerencsésen ötvözi a tudományos igényű megközelítést és a jogi értelemben is precíz megfogalmazást az olvasmányos stílussal; az erősen kritikus, gyakran ironikus hangvételnek köszönhetően a mű a jogásztársadalomnál lényegesen szélesebb közönség számára, így újságíróknak történészeknek, érdeklődő állampolgároknak szolgálhat információforrássul, és nyújt élvezetes olvasmányt, kikapcsolódást. A szerző saját művéről írt mondatai hűen adják vissza a könyv hangulatát: „Ez a könyv nem az állambiztonsági szolgálatokról szól. Sem szervezetükről, sem tevékenységükről, sem hivatásos és külső munkatársairól. Ezeket a témákat csak a könyv lényegének bemutatása céljából érintjük. Ez a könyv a szabadságról szól. A polgárok szabadságáról, melyet előbb a diktatúra tiport meg, majd a szabad, de gyenge, vagy éppen cinikus magyar jogalkotó az alkotmányra hivatkozva meggyalázott.”⁴

Jegyzetek

¹ Hack, Péter: A szembenézés elmaradt, *Fundamentum*, 2003/1. pp. 101–108.
² Trócsányi, Sára: Forradalom az irattárban. Az információs kárpótlás jogi aspektusai. *Holnap Kiadó*, 2007. pp. 165–166.

³ Trócsányi, Sára i. m. p. 197.
⁴ Trócsányi, Sára i. m. p. 235.